კულტურის ისტორიიდან

ნანა გონჯილაშვილი

ერთი პარადიგმული სახე

სხვადასხვა მხატვრულ ნაწარმოებში ხშირად გამოიყენება ხოლმე ერთნაირი თემა, სიუჟეტი ან მხატვრული სახე. მათი საფუძველია ერთი საერთო ძირი, მოვლენა, ამოსავალი წერტილი — ურომლისოდაც ისინი ვერ იარსებებენ. ამის აღსანიშნავად სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოიყენება ტერმინები: წინასახე, არქეტიპი, პარადიგმა.

ძველი ქართული ლიტერატურული ძეგლების განხილვისას შეინიშნება, რომ ზოგჯერ ბუნებრივი მოვლენა ან რაიმე საგანი დამუხტულია ღრმა შინაარსით (რაც აღიქმება როგორც ირეალური, მიღმური ძალა). მასში კონდენსირებულია ნაწარმოების ან ცალკეული ეპიზოდის განზოგადებული ასახვის ამოსავალი პრინციპი. მომდევნო ეპოქების მხატვრულ ნაწარმოებებში მას იყენებენ ნიმუშად, მოდელად (წინასახედ, არქეტიპად). კონკრეტული სახე მხატვრული აზროვნებისა და გამოსახვის სხვადასხვა ხერხის გამოყენების შედეგად ახლებურ შინაარსს იძენს. ასეთი პარადიგმული სახე შეიძლება ბუნების მოვლენის ან ისტორიული სინამდვილის ანარეკლი იყოს. ლიტერატურისმცოდნეობითი ანალიზით კი შესაძლებელია მისი არქეტიპული ხასიათის დადასტურება.

„ნინოს ცხოვრების“ შატბერდულ-ჭელიშური რედაქციის მიხედვით ქართველთა წარმართული კერპის — არმაზის — მსხვრევის შემდეგ გადარჩა მ ხ ო ლ ო დ ე რ თ ა დ ე რ თ ი „თვალი პატიოსანი“ — ბივრიტ-ბივრილი.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს და „ნინოს ცხოვრების“ სხვადასხვა რედაქციის მიხედვით თვალი პატიოსანი გამოყენებულია როგორც კერპის სამკაული; აგრეთვე — როგორც მისი მხედველობის ორგანო (ხანდახან ორივე ფუნქცია აქვს დაკისრებული). შატბერდულ-ჭელიშური რედაქციის ანალიზის საფუძველზე ირკვევა, რომ შემდეგდროინდელი ავტორები აღნიშნულ მომენტს არაერთგვაროვან ინტერპრეტაციას აძლევენ. მათ მიერ თვალი პატიოსნის ფუნქცია ზუსტად არ არის მითითებული. „ნინოს ცხოვრების“ შატბერდულ და ლეონტისეულ რედაქციებში, „ქართლის ცხოვრების“ სომხურ თარგმანში და ვახუშტის „საქართველოს ისტორიაში“ მას სამკაულის ფუნქცია შეიძლება ჰქონდეს დაკისრებული. ჭელიშურ, არსენ ბერისა და უცნობი ავტორის რედაქციებში კი სპეკალი მხედველობის ორგანოდაა განცდილი. თეიმურაზის ისტორიაში ძვირფას თვლებს ორთავე ფუნქციური დატვირთვა აქვს.

ეპიფანე კვიპრელის თხზულებაში „თუალთაჲ“ ბივრიტ-ბივრილის თვალი განმარტებულია არაერთგვაროვნად. კერძოდ, ბივრილი თავისი სისპეტაკით შედარებულია ღრუბელსა და წყალთან, აგრეთვე ცვილთან. მას ამეთვისტოს მომრუმო ფერი აქვს. იმავე თხზულებაში ბივრილი მომწვანო, ზღვის ფერისაა. იგი მეთერთმეტე თვალია და, ეპიფანე კვიპრელის მიხედვით, იოსების (იაკობის მეთერთმეტე შვილის) სახელს უკავშირდება. შემდგომ ავტორი ბივრილის ფერს სისხლს ადარებს — იმ სისხლს, რომლითაც დაფერილი იყო იოსების სამოსელი. ეპიფანე ბივრილის თვალში დებს შემდეგ შინაარსს: ბივრილი მას მყუდროებისა და სიმშვიდის სიმბოლოდ მიაჩნია („ფერი თუალისა ბჳვრილისანი მოასწავებენ ყუდროებასა და სიმშჳდესა და სიწმინდესა იოსებისსა“).

ბივრილი სამეფო სამკაულადაც ითვლებოდა.

სულხან-საბას ლექსიკონის მიხედვით — ბივრილი (ბივრიტი) „ზღვისა და ცის ფერია, იპოვების ტავრის, ევფრატის განსავალსა“. იქვე საბას ცალკე გამოყოფილი აქვს ქვა ბივრილიონის განმარტება. იგი აერთიანებს ამეთვისტოსა და ანთრაკს; პირველი მათგანი წითელი და იისფერია, მეორე კი — ნაკვერჩხლისფერი, რომელიც ღამით ცეცხლებრ ელავს.

დავით ჩუბინაშვილი ქართულ-რუსულ განმარტებით ლექსიკონში ბივრიტ-ბივრილ-ბივრილიონს ბერილად და აქვამარინად თარგმნის, რომელთაგან ერთი მომწვანო-ცისფერი, მეორე კი მომწვანო-მოყვითალო-რუხია.

დავით რექტორის მიხედვით, ბივრიტ-ბივრილი ზღვისა და ცისფერია.

ვასილ ბარნოვი რომანში „არმაზის მსხვრევა" სწორედ ბივრილიონს თვლის იმ ძვირფას თვლად, რომელიც არმაზს თვალებად ესხა.

როგორც ლიტერატურის გაცნობით ირკვევა, ბივრიტ-ბივრილის თვალის ფერი შეიძლება არაერთგვაროვანი იყოს— ცისა და სისხლისფერი, რაც ერთმანეთს გამორიცხავს, რადგან პირველი სიმყუდროვეს, სიმშვიდესა და სიწმინდეს გაითხატავს, მეორე კი ბობოქარი, დაუდგრომელი ვნების სიმბოლოა.

თუ საკითხს ქრისტიანული სარწმუნოების ბრმა მიმდევართა პოზიციიდან შევხედავთ, ძველი კერპი მხოლოდ განუჭვრეტელი სიბნელეა. შესაზარი ბოროტება და ვნებაა. ამ თვალსაზრისით, მრისხანე არმაზს სისხლისფერი თვალების ბრიალი უფრო შეეფერის, ვიდრე ცისა და ზღვისფერი თვალების ცივი და სუფთა გამოხედვა. იქ შიშია განადგურებისა და მოსპობის, აქ მოკრძალებული გაოცებაა და თვინიერი მორჩილება. იქ მზეა ზეცის თაღზე, აქ მხოლოდ ზეცაა.

ძველი ქართული ლიტერატურული ძეგლების განხილვა ცხადყოფს არმაზის ძვირფას ქვათა ჩამონათვალში ერთი თვალი პატიოსნის — ბივრიტის — მუდმივ არსებობას. აღნიშნული საფუძველს გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ ბივრიტ-ბივრილის ქვა არმაზის თვალები იყო, ხოლო დანარჩენი — ფრცხილი, ზურმუტხი, იაკინთო — კერპის სამკაული.

ამასვე შეიძლება მიანიშნებდეს ისიც, რომ ბივრიტი ფიგურირებს „ნინოს ცხოვრების" ყველა რედაქციის იმ ეპიზოდში, როდესაც არმაზის მსხვრევის შემდეგ ნინო პოულობს კერპის ერთადერთ გადარჩენილ ნაწილაკს — თვალ პატიოსანს.

ნაწარმოების დეტალური განხილვის შედეგად ცხადი ხდება ურთიერთკავშირი ბივრიტ-ბივრილის სამგვარ მნიშვნელობას შორის:

ყოვლისმხედველი თვალი ადამიანისა — სხვა ორგანოთა შორის გამორჩეული, თვალისებრივით ძვირფასი და ნათლის მხილველი.

თვალი პატიოსანი — ქვა ბივრიტისა მზეისახლებული და სხივოსანი — ვნებით დამუხტული, საიდუმლოს ამომცნობი და შიშის მომგვრელი, მხედველობის ორგანოს ორეულად ჩასმული არმაზის კერპის თვალბუდეში.

თვალი — უშრეტი ენერგიით დამუხტული მზე ყოვლისმხილველი, მარადმოძრავი, ცეცხლოვანი ბორბალი, მცნობი ყოველი იდუმალისა, სითბო-სიყვარულის მწილადებელი და თავისი ცივი მრისხანებით დამაზრობელი ცოდვილთა ამა ქვეყნისა.

ამ ქვეყანაში, ხილულ მხარეში, ნათლის ხილვა მზის მეშვეობით ხდება. ამიტომაა თვალი მზიური და ციური ნათლის მფლობელი.

ვიქტორ ნოზაძეს „ვეფხისტყაოსნის მზის მეტყველება"-ში მოჰყავს გრიგოლ რობაქიძის უაღრესად საინტერესო მსჯელობა: «დიდი ბრძენის პლოტინოსის მსოფლხილვაში გვხვდება: „თვალი მზიური". გოეთემ მზიურობა თვალისა ერთ თავის შაირში შესანიშნავ ხტილად გამოჰკვეთა: თუ არ იყოს თვალი ზზიური, ვით შეეძლოს ხილვა მზისა? მტევნის მწიფობის დროს ქართველი მევენახე ამბობს: „თვალი ჩასულა მტევანში". თვალით აქ ნაგულისხმევია მზე. პლოტინი, გოეთე, ქართველი მევენახე — სამივე დიდ საიდუმლოს აცნაურებენ, მხოლოდ ერთი განსხვავებით: პლოტინისათვის და გოეთესათვის თვალია „მზიურ", ქართველი მევენახესათვის კი იგი მზეა თვითონ... გავიხსენოთ საბა სულხან ორბელიანის განმარტება სიტყვისა: „ღმერთი": „წვა და ხედვა". ეს განმარტება მზეზეა თითქოს გამოჭრილი. მზე იწვის, არ იფერფლება, იწვის და „მზერს": ანათებს».

უძველესი დროიდან თითქმის ყველა რელიგიაში მზის სახებასთან ასევე დაკავშირებული იყო და ასტრალური შინაარსით მნიშვნელობდა ბორბალი (წრე). ამის საფუძველს წარმოადგენდა მზის სიმბოლოს გამოხატვა ბორბალში ჩახატული კაკვიანი ჯვრის სახით, რაც აღნიშნავს მზის კოსმიურ ბრუნვასა და სვლას საკუთარი ცენტრის გარშემო.

მკვლევარია აზრით, ბარბალე, რომელიც ქართველთა ბზის ქალღმერთად ითვლებოდა, თავისი სახელდებით უკავშირდება ბორბალს, სიმრგვალეს და ნათლის შემცველ სიტყვებს (მზე — ბარბალე — ბორბალი).

„ქალღვთაება ბარბალე, სხვა სნეულებებთან ერთად, თვალის მკურნალადაც ითვლებოდა და მას სპეციალურ შესაწირავს, თვალის კაკლებს მიართმევდნენ ხოლმე", — აღნიშნავს ირაკლი სურგულაძე წიგნში „ქართული ორნამენტის სიმბოლიკა".

აქედან გამომდინარე, ქალ-ღვთაება ბარბალე მზესთან, ბორბალთან და თვალთან დაკავშირებული უძველესი კოსმოგონიური შეხედულებების მატარებელია და გამაერთიანებელია (მზე, ბარბალე, ბორბალი, თვალი).

საფიქრებელია, რომ ბარბალეს სპეციალურ შესაწირავთან — თვალის კაკლებთან — არის დაკავშირებული „ნინოს ცხოვრების" ერთი ეპიზოდი, სადაც გადმოცემულია მოციქული ქალის მიერ კერპთა მსხვრევის შედეგად გადარჩენილი ბივრიტის თვალთა პოვნა და დაპატრონება.

უპირველს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ წმინდა ნინო ქართლისათვის ქრისტეს „დედაა", ქრისტიანული მზით გასხივოსნებული და „ნაწილიანი", მისი მოციქული და მქადაგებელი. კერპთა მსხვრევის შედეგად ძველმა კერპმა მსხვერპლის სახით მიუტანა ნინოს (ახალ რელიგიას) თვალი პატიოსანი, რომელიც მას უნდა განეკურნა და ახალი მზით გაებრწყინებინა, გაესულიერებინა, გაეპატიოსნებინა. თვით ნინო, როგორც ქალღვთაება ბარბალე, მკურნალი იყო და „ჰყოფდა კურნებათა მრავალთა". პირველ რიგში კი იგი ქართველთა წარმართული სულის მკურნალი გახლდათ.

რევაზ სირაძემ თავის გამოკვლევაში «წმინდა ნინო და „დედა-უფალი"» წარმოგვიდგინა ის წანამძღვრები და იდეალები, რომელნიც ტრანსფორმირებული სახით უნდა განივითებულიყვნენ ნინოს სახეში. მკვლევარი ნინოს ნიშან-თვისებათა გაძოყოფის შედეგად გვაძლევს წარმართული პანთეონის მთავარი ქალ-ღვთაების — „დედა-უფლის" — რეკონსტრუქციას, რომელსაც შემდგომში ნინოს სახე ჩაენაცვლა.

რ. სირაძეს მიყვანილი აქვს წმინდა ნინოსა და დედა-უფლის ნიშან-თვისებათა შეპირისპირება. ერთ-ერთი ძალუანია ბზიურობის გამომხატველი ბივრიტის თვალი პატიოსანი.

მართლაც, „წმინდა ნინოს ცხოვრების“ მიხედვით აღდგენილია ქართული წარმართული პანთეონის მთავარი ქალღვთაების — „დედა-უფლის“ — სახე გამაერთიანებელია საქართველოს მთისა და ბარის ქალ-ღვთაებათა ნიშან-თვისებებისა. ხოლო ბარბალესთან, როგორც მზის ღვთაებასთან და ავრეთვე მკურნალთან, მსხვერპლად მიტანილი თვალის კაკლები კიდევ ერთი დამადასტურებელი სახეა დედა-უფლის ტრანსფორმაციისა ნინოს სახეში.

არმაზის დამსხვრევის შემდეგ გადარჩენილი ბივრიტ-ბივრილის თვალი პატიოსანი წმინდა ნინომ უვნებელი იხილა და თან წამოიღო. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს შატბერდულ ვარიანტში აღნიშნული ეპიზოდი ასეა მოცემული:

„...და ვითარცა დასცხრა რისხვაჲ იგი, გამოვედ კლდისასა მისგან ნაპრალისა და ვპოვე თუალი იგი ბივრიტი, აღვიღე და წარმოვედ წინა კერძო დასასრულსა მის კლდისასა, სადა ძველ ქალაქი ყოფილ იყო, და მის ადგილსა ყოფილ არს ციხჱ“.

შინაარსობრივად მსგავსია იგივე ეპიზოდი ჭელიშური რედაქციისა.

ნინოს მიერ არმაზის დაქცევის შემდეგ ბივრიტ-ბივრილის თვალის პოვნა და მისი წამოღება მცხეთაში ასე აქვს აღწერილი ლეონტი მროველს „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“-ში: „ხოლო მასვე დღესა რისხვისასა, ოდეს დასცხრა სეტყუა იგი და ქარი სასტიკი, მაშინ გამოვიდა წმინდა ნინო კლდისა მისგან ნაპრალისა, და პოვა თუალი იგი ბივრილი, აღიღო და წარმოვიდა“.

აქ მხოლოდ ბივრილზეა ყურადღება გამახვილებული მაშინ, როდესაც არმაზის კერპის აღწერისას იგი ზურმუხტსაც ახსენებს: „და თუალნი მისნი იყვნენ ზურმუხტისა და ბივრიტისანი“.

„ქართლის ცხოვრების“ ძველ სომხურ თარგმანში კი ბივრიტი ბროლითაა შეცვლილი, თუმცა იგივე ახრია გატარებული.

მხოლოდ „ნინოს ცხოვრების“ არსებ ბერისეულ რედაქციასა და მის პერიფრაზში არაფერია სათქვამი ნინოს მიერ თვალი პატიოსნის პოვნის შესახებ მაშინ, როდესაც იმავე თარგმანში, არმაზის კერპის აღწერისას, მითითებულია ბიკრიტისა და იაკინთოს თვლების არსებობაც: „თვალად ესდა აქუნდეს ქუაი ბივრიტი და იაკინთოჲ“.

ქრისტეს რჯულთან ჭიდილში არარათბად იქცა ძველი სარწმუნოება, ყველაფერი დაიმსხვრა. სარწმუნოების ახალმა ძალამ, რომელიც რისხვად მოევლინა ყოველგვარ წარმართულსა და უმეცარს, დააქცია იგი, არ გაწირა მხოლოდ ერთადერთი ბივრიტ-ბივრილი, თვალი პატიოსანი. ახალი ღმერთის ეს ნება-სურვილი ნინომ აღიქვა სიმბოლურად, ჩათვალა იგი ზენაარით მოვლენილ ღვთის კეთილ ნებად — ალბათ ჭეშმარიტების რაღაც მარცვალს შეიცავსო და მიიღო და გაითავისა.

აქვე ინტერესს მოკლებული არ იქნება გავიხსენოთ ერთერთი ეპიზოდი ისლამის ისტორიიდან. ახლად ფეხადგმულმა ისლამმა მოსპო მთვარისა და მზის, აგრეთვე სხვა ქალ-ღვთაებათა კერპები, უცვლელად შემოინახა მექას შავი ქვისადმი თაყვანება, რაც გარკვეულ ასპექტში ეხმიანება არმაზის შემუსვრას და ბივრიტის პატიოსანი ქვის გადარჩენას.

ნინოს „ძველ ქალაქში“ ელოდა მხოლოდ წარმართული ღვთაების რწმენით გამსჭვალული, მათი კერპის განადგურებით შეძრწუნებული ხალხი, რომელიც კერპთა მსხვრევას წარმართულ ძალთა შერკინებად აღიქვამდა. სინამდვილეში კი ეს იყო ახალი სარწმუნოების ქადაგის — ნინოს — ღმერთის გამარჯვება.

რატომ გადაარჩინა ახალმა ღმერთმა დამარცხებულ გოლიათთან ბრძოლაში მისი ურწმუნო სხეულის ნაწილი და რა სიმბოლური მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს ამ მოვლენას?

საფიქრებელია, რომ ახალმა ღვთაებამ დაჩოგა მხოლოდ ის, რაც მისთვის უცხო არ იყო და შეეძლო . იგი თავისი ძოძღვრების სამსახურში ჩაეყენებინა.

ამ საკითხის გასარკვევად საჭიროა სხვადასხვა წანამძღვრების დაძებნა, რომელთა საფუძველზეც შესაძლოა გამოვლინდეს გარკვეული თვალსაზრისი.

„გამოსლვათა“ წიგნის მიხედვით აჰრონის სამღვდელმთავრო სამოსი შემკულია 12 ძვირფასი ქვით. ისინი ისრაელის 12 ძის მოსახსენებლად ითვლება და სიმბოლურად მათი სახელდება გამოხატავს ამავე მხარის 12 ტომს. აჰრონის სამოსის ძვირფას ქვათა შორის ერთ-ერთი ბივრილიონის თვალი პატიოსანია: „და სტიქონი მეოთხე — ოქრო ქვაჲ და ბვრილიონი და ფრცხილი“. მოსეს ძმის — აჰრონის — სამღვდელმთავრო სამოსი, როგორც უკვდავი, წმინდა საგანი, მემკვიდრეობით გადადის თაობებში.

აღსანიშნავია ისიც, რომ იოანე მახარებლის „გამოცხადებაში“ მოხსენიებულ სხვა პატიოსან თვლებთან ერთად იერუსალიმის ზღუდის საფუძველს ბივრილის ქვაც ამკობდა.

ბივრიტ-ბივრილის გადარჩენის ერთ-ერთი წანამძღვარი იძებნება ეპიფანე კვიპრელის თხზულებაში „თვალთაი“, რომლის მიხედვითაც ვიგებთ, რომ ბივრილი სიმბოლურად იოსების თვალია. იოსები კი თავისი სიბრძნით „მიიწია ფლობელებასა და ხელმწიფებასა“ და დაიმსახურა ფარაოხისა და მთელი ეგვიპტის ქვეყნის სიყვარული. აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ბივრიტი სიბრძნის, სიყვარულის, ძალოვნების სიმბოლოა. ბივრიტის მოპოვებით ნინო იძენს უფლებამოსილებას და ზეციური ხელმწიფის სიყვარულს იმსახურებს. შემდგომში კი ქართლის მეფის თაყვანისცემას, საყოველთაო სიყვარულსა და აღიარებას პოვებს.

ბივრიტის თვალი პატიოსანი ღვთიურია, რადგან „მოასწავებს ასულთა, რომლისა ნათესავისაგან შობად იყო ქრისტე“. რევაზ სირაძის აზრით: „ბივრიტი ყოფილა სიმბოლო დედათა მხრივ ქრისტეს შთამომავლობითი შტოსი. ნინოც სიმბოლურად ამ გენეალოგიური შტოს წევრად ჩაითვალა. სიმბოლურად ისიც შეიძლება ითქვას, რომ ნინო ქართლისათვის ქრისტეს „მშობელია“, რადგან ნინო ქართლისათვის ღვთისმშობლის მონაცვლეა...“.

რადგანაც ბივრიტი სიმბოლურად იოსების თვალი პატიოსანია, ამიტომ მისი მფლობელი უნდა იყოს სულიერად და ზნეობრივად სპეტაკი, ამაღლებული, სიკეთით გამსჭვალული ადამიანი. ასეთი არსებაა წმინდა ნინო.

ბივრიტის ზეციურ ნათელთან წილნაყარობაზე მეტყველებს ნინოს ღმერთის ძალისხმევით კერპთა მსხვრევის შემდეგ მისი გადარჩენა. მოციქული ქალის ხელში მოხვედრისას იგი უკვე გამორჩეული და მონათლულია. არსებობს კიდევ ერთი მთავარი მიზეზი ბივრიტის ხელუხლებლობისა და ევნებლად შენარჩუნებისა. მის წარმოსაჩენად საჭიროა თხზულებიდან გავიხსენოთ კერპთათვის მსხვერპლთშეწირვის ეპიზოდი. არმაზი მრავალ უმანკო ყრმათა სისხლითაა გაჟღენთილი. შეიძლება ითქვას, რომ სპეტაკი სული, მართალია, ბოროტების სამსახურში მდგარ, მაგრამ ბუნებით მზიურ, პატიოსან თვალში განივთდა. ალბათ სწორედ ეს გარემოებაა ბივრიტის გადარჩენის მიზეზი. ბიბლიური იოსებიც ხომ უმანკო ყრმა იყო, როდესაც იგი ძმებმა გაწირეს და მისი სამოსი სისხლით შეალტვეს? ეს კი სიმბოლურად იოსების სისხლის დანთხევას მიანიშნებს. ამიტომ ბივრიტიც, „ნინოს ცხოვრების“ მიხედვით, უმანკოების სიმბოლოდ შეგვიძლია მივიჩნიოთ. ღმერთმა ბივრიტ-ბივრილის მიძღვნით თითქოს ყრმათა უმანკო სულები ჩააბარა წმინდა ნინოს, რათა მას შემდგომში სხვათა სულების გადასარჩენად ეზრუნა. აქ შეიძლება გავიხსენოთ თვალის ფუნქციის განმარტება, რომელიც მათეს სახარებაშია მოცემული:

„სანთელი გუამისაჲ არს თუალი. უკეთუ თუალი შენი განმარტებულ იყოს, ყოველი გუამი შენი ნათელ იყოს. უკეთუ თუალი შენი ბოროტ იყოს, ყოველი გუამი შენი ბნელი იყოს“.

აქედან გამომდინარე, რადგან ბივრიტი ბნელეთისა და ჯოჯოხეთის სამსახურში მდგომ კერპ არმაზის თვალია, თავისი არსის მზიურობის მიუხედავად იგი მაინც ბოროტი და უკეთური უნდა იყოს. წმინდა ნინოს დანიშნულებაა დაანგრიოს ბნელეთის მთავრისა და ცდომილების მომტანი არმაზის კერპული ხატება, წარმართობით მზედადგრომილ თვალს უმკურნალოს, თავისი პირვანდელი ფუნქცია აღუდგინოს, მზეჩასახლებული და სხივოსანი გახადოს და უშრეტი ენერგიით დამუხტული ქრისტიანობის სამსახურში ჩააყენოს. წმინდა, კეთილი თვალი ნათელი სხეულისა და სულის გამოხატულებად უნდა იქცეს. განკურნებულმა ბივრილის თვალმა ნინოს უნდა განუმტკიცოს

სიყვარული, სიმშვიდე და სალამაზე. გააძლიერის ჭეშმარიტებასა და სიკეთისთვის ბრძოლაში. აღნიშნულ მოსაზრებას მხარს უჭერს „ნინოს ცხოვრება“-ში ბივრიტ-ბივრილის ქვის პოვნასთან დაკავშირებული ეპიზოდი, როდესაც ნინომ თვალი პატიოსანი წამოიღო „ძველ ქალაქში“ მდგარ ბრინჯის ხესთან და მასზე ქრისტეს ცხოველმყოფელი ჯვარი გამოსახა: „და ეპოვე თუალი იგი ბივრიტი, აღვიღე და წარმოველ წინა კერძო დასასრულსა მის კლდისასა, სადა ძველ ქალაქი ყოფილ იყო და მას ადგილსა ყოფილ არს ციხჱ. და მუნ დგა ხჱ შუენიერი ბრინჯისაჲ... მოვედ ქუეშე ხესა მას და გამოვინიშე ნაში იგი ქრისტეს ჯუარისაჲ“.

წარმართულ ღვთაებათა დაქცევა იყო პირველი გამარჯვება ნათლისა და ჭეშმარიტებისაკენ სავალ გზაზე. ამიტომ ბივრიტ-ბივრილის თვალი ნინოსათვის ერთგვარი ჯილდოა, ზეცით მოვლენილი. კაპადოკიელი მოციქულის მიერ პატიოსანი ქვის წამოღება კი ნიშნავს მის დაფუძნებას „ძველ ქალაქში“. ბივრიტ-ბივრილმა ქართლის ერში უნდა დაამკვიდროს მყუდროება, სიმშვიდე, სიწმინდე და სიყვარული.

„თვალთაჲ“-ს მიხედვით, „სახედ თუალი ბივრილი... ედემის გვირგვინსა და სამკაულსა დედათა და შთაისმის ბეჭედსაცა ხელმწიფეთასა“.

ნინო ქრისტეს მშობელია ქართლში. ამდენად, იგი ღვთიური შარავანდედითაა გარემოცული და სიმბოლურად ბივრილით გასხივოსნებული სადედოფლო გვირგვინის მფლობელია. ნინომ ეს პატიოსანი თვალი, ვითარცა ქრისტიანული ჭეშმარიტების ერთ-ერთი მარცვალი, მირიან მეფისა და ნანა დედოფლის — შემდეგ კი მთელი ქართლის მკვიდრთა მრწამსად უნდა აქციოს; თვალი პატიოსნის თვისებები კი, ვითარცა იოსების სახისმეტყველებითი მნიშვნელობის გამოხატულებანი, მეფე-დედოფლის არსებაში გაანივთოს.

თვალნი პატიოსანნი, როგორც ძვირფასი, სუფთა, უმწიკვლო, შეუბღალავი და ელვარე ქვები მნათობებს ჰგვანან და მათ მიეკუთვნებიან. ბერძნებს მზე წარმოდგენილი ჰქონდათ ცის უზენაეს თვალად. არმაზიც წარმართული ქართლის მკვიდრთათვის უპირველესი ღვთაებაა და ბივრიტ-ბივრილის თვალ პატიოსანში განივთებული მზეც მისი საკუთრებაა. კერპთა

დაქცევის შემდგომ არმაზი ცის უზენაესი ღმერთის ტიტულს კარგავს და ნანგრევებად იქცევა. აქიტომ ძუ — თვალი — აღარ შეიძლება იყოს მისი ძვირფასი ნაწილი. იგი უზენაესი, უპირველესი და ჭეშმარიტი ღმერთის მიერ ბრძოლით და გამარჯვებით ძოპოვებული განძი — ძუ-თვალია.

არმაზის მსხვრევისას თვალი პატიოსნის გადარჩენამ ქართლის მკვიდრთა გული და გონება ახალ ღმერთს მიაპყრო. უცნობი, ახალი სარწმუნოების მქადაგებელ, უცხო ტომის ქალს ხელთ ეპყრა მათთვის ძვალსა და რბილში გამჯდარი — ღმერთი არმაზის ყველაზე ძვირფასი და სუფთა ნაწილი — თვალი. ამან ალბათ გაუადვილა ქართლის მკიდრთ ძველი სარწმუნოების დამსხვრევით გამოწვეული ტანჯვა და ახალი სარწმუნოების აღქმაც ნაკლებ მტკივნეული გახადა. იყო მასში რაღაც მშობლიური. ნინო კი ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყნისათვის ქრისტიანობის მშობელ, სულიერ დედად და წმინდანად იქცა.

კერპთა დაქცევისას არმაზის სამკაულადხმობილ სხვა პატიოსან თვალთა შორის მხოლოდ პივრიტ-ბივრილის თვალი პატიოსნის გადარჩენა განპირობებული უნდა იყოს მისი გამორჩეულობით, რაც ლიტერატურული წყაროების განხილვითაც დასტურდება. ამდენად, ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინების შემდეგ, აღარ არის გასაკვირი ნინოს მიერ ბივრიტ-ბივრილის წმინდა თვალად მიჩნევა, მისი დაპატრონება და „ძუელ ქალაქში" წაღება.

ძვირფასი თვალი პატიოსნის პარადიგმული პოტენციის გამოვლენაში გვეხმარება სხვა ძველი თუ თანამედროვე, ქართული თუ უცხოური ნაწარმოებების განხილვა, რომელთაგან მოკლედ შევჩერდებით შემდეგზე: „გამოცხადებაჲ წმინდისა მახარებლისა და ღმრთისმეტყუელისა იოანესი", „ბალავარიანი", ოსკარ უაილდის ზღაპარი „ბედნიერი უფლისწული", ვასილ ბარნოვის რომანი „არმაზის მსხვრევა" და გურამ დოჩანაშვილის „სამოსელი პირველი". ამ ნაწარმოებების ამ თვალსაზრისით შესწავლა მეტ სინათლეს შესძენს ბივრიტ-ბივრილის ძვირფასი ქვის დანიშნულების უკეთ შეცნობასა და წარმოჩენას.

იოანე მახარებლის „გამოცხადება“-ში მოხსენებული ქრისტეს სიტყვა „პერღამის ეკლესიის“ ანგელოზის მიმართ სპეტაკ ქვასთან დაკავშირებულ ჩვენთვის საყურადღებო გააზრებას მოიცავს: „...და მივსცე ქვაჲ სპეტაკი და ქვასა მასთანა სახელი ახალი დაწერილი, რომელ არავინ უწყის, გარნა რომელმან მიიღოს“.

ქრისტეს სახელით გასულიერებული ბივრიტის თვალი პატიოსნის პირველი მფლობელი გახდა წმინდა ნინო და მხოლოდ მან იცის ქვის საიდუმლო. ქრისტეს სიტყვათა მიხედვით, ვინც თავის ცოდვებს მოინანიებს, შენდობილ იქნება. იგი გახდება ამ სპეტაკი ქვის მფლობელი და მასზე ამოტვიფრული სახელის ერთადერთი მესაიდუმლე. წარმართ ქართველთა შორის პირველთაგანნი ბივრიტ-ბივრილის, ვითარცა ქრისტიანული მოძღვრების, ხილვისა და შეცნობის ღირსი ნანა დედოფალი და მირიან მეფე აღმოჩნდნენ, რადგან მათ აღიარეს და მოინახიეს საკუთარი ცოდვები. ეს ყოველივე კიდევ ერთხელ ადასტურებს წარმართობიდან მომდინარე და ქრისტიანულ აღმსარებლობაში ტრანსფორმირებული თვალი პატიოსნის სახე-სიმბოლოდ გააზრებას.

ძალზე საინტერესოა „ბალავარიანში“ თვალი პატიოსნის გააზრება და მისი მიმართება არმაზის ბივრიტ-ბივრილის ძვირფას ქვასთან.

ბალავარისათვის თვალი პატიოსანი არა ხელშესახები, კეთილშობილი ქვაა, არამედ უძვირფასესი განძია, წითელ წუნწუბაზე უმჯობესი. იგი ყოვლისშემძლებელი მოძღვრებაა, რომელიც სამყაროს ბრმათათვის ხილულ რაობად აქცევს, ყრუთა სმენას ჰარმონიულ ჟღერადობას ანიჭებს და განაცდევინებს, უტყვთა მეტყველყოფს, სხეულთა და უძლურთა განაძლიერებს და კურნებათა მრავალთა აღასრულებს; მცირედ მქონებელთა, მდაბალთა განამდიდრებს და მტერზე გაამარჯვებინებს. ბალავარმა ქრისტიანული მოძღვრება თვალი პატიოსნის ნიღბით შემოსა. მისი ხილვით სულითა და ხორცით წმინდა ადამიანს თვალი აეხილება, ხოლო ცოდვილსა და მრუმედ მაცქერელს კი — მოაკლდება, გაუქრება: „ვერვინ შემძლებელ არს ხილვად მისა, არა თუ იყვნენ მის თანა ორნი საქმენი: სიფრთხილე თვალთაჲ და სიწმინდე ხორცთაჲ“.

ამრიგად, ცხადი ხდება, რომ სულისა და თვალის მკურნალი, მოძღვარი და ქადაგი ბალავარი სიმბოლური თვალი პატიოსნით ხელში მიდის იოდასაფთან, რათა სარწმუნო ჰყოს იგი და მზიურ ნათელს აზიაროს. თვალი პატიოსნის თვისებები ქრისტიანობის მთავარი ზნეობრივი, სულიერი და კეთილშობილური ღირებულებებია. ამიტომაა იგი ჭეშმარიტი რელიგიის სიმბოლური სახე.

ბუნებრივია, დაისვას კითხვა: შესაძლებელია თუ არა „ბალავარიანში" მოხმობილი თვალი პატიოსნის აღმქმელი ადამიანის ორი „საქმე" („სიფრთხილე თვალთაჲ და სიწმინდე ხორცთაჲ") ახასიათებდეს არმაზ კერპის მლოცველ ხალხს (ბივრიტ-ბივრილი რომ შეიცნონ, როგორც ქრისტიანული მოძღვრების სიმბოლო)?

„ნინოს ცხოვრების" მიხედვით ქართლის მკვიდრნი წარმართები არიან — ცოდვილნი და თვალდადგრომილნი. ამასთანავე უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ წარმართ ქართველთათვის არმაზი არ არის ახლობელი, მშობლიური ღმერთი. იგი სიკვდილის შიშთან არის ასოცირებული და მას მხოლოდ პატივისცემით და კრძალვით ეპყრობიან. არმაზის (და საერთოდ კერპთა) თაყვანისცემა უტყვი, გაუცნობიერებელი მორჩილებაა, დაკანონებული მეფეთა მიერ. ხელმწიფე კი ერთადერთი, მზის შვილი და რჩეულია დედამიწაზე. მისი სიტყვა და საქმე ურყევი კანონია ყველასათვის.

კერპთა დაქცევის შემდეგ ქართლის მკვიდრნი თავისუფალნი არიან (თუმც ეს არცა აქვთ გაცნობიერებული). მათ აღარ ჰყავთ თაყვანსაცემი ობიექტები, ვეღარ ხედავენ კერპებს; მხოლოდ ხსოვნა აქვთ შერჩენილი და ეს ხსოვნაც მალე გაქრება, რადგან კერპთა მსხვრევის გამო მათი ფიზიკური დასჯის საშიშროება აღარ არსებობს. ამიტომ ქართლის მკვიდრნი უკვე მზად არიან იხილონ თვალი პატიოსანი, რომელიც მათ განკურნავს და სულიერ სიმშვიდეს მოუვლენს. ისინი ქრისტეს მიერ ნათლის პირველი საფეხურის გავლით ნაწილობრივ განიწმინდნენ სულითა და ხორცით.

ამრიგად, ქართლის მკვიდრნი განემზადნენ თვალი პატიოსნის ხილვისათვის აუცილებელი ორი ზნის (თვალთა სიფრთხილისა და ხორცთა სიწმინდის) შეთვისებისათვის.

ყოველივე ამის შემდეგ კი ხდება თვალი პატიოსნის, ვითარცა ქრისტიანული მოძღვრების, თანდათანობითი დაუფლება. კერპთა მსხვრევის შემდეგ ნინო მიემართება ამგვარ სულიერ მდგომარეობაში მყოფ ხალხთან ბივრიტ-ბივრილით ხელში, რომელიც წარმართული რწმენიდან მომდინარე და ქრისტიანულ სარწმუნოებაში განივთებული ჭეშმარიტების მარცვალია (როგორც „ბალავარიანში" თვალი პატიოსანი). ყოველივე ამის მფლობელი და მეპატრონე, მკურნალი, მოძღვარი და ქადაგი ნინოა, რომლის სული ბივრიტ-ბივრილის თვალი პატიოსნითაა გასხივოსნებული. მან უმკურნალა ბივრიტ-ბივრილის თვალს, როგორც ბარბალე მკურნალობს სნეულ თვალებს. ამიერიდან ბივრიტ-ბივრილის თვალი პატიოსანი ხალხის სამსახურში უნდა ჩადგეს, ზნეობრივად აამაღლოს და რწმენით განამტკიცოს ისევე, როგორც ბალავარის თვალმა პატიოსანმა იოდასაფს შეაგრძნობინა ღვთაებრივი ჭეშმარიტება.

ბივრიტ-ბივრილის, როგორც პარადიგმული სახის, გაგებისათვის უაღრესად მნიშვნელოვანი ჩანს ვასილ ბარნოვის რომანი „არმაზის მსხვრევა", რომელშიც განსაკუთრებული ხაზგასმითაა გამოყოფილი, სხვაგვარი კუთხითაა დანახული და გააზრებული არმაზის თვალი პატიოსანი.

ვასილ ბარნოვი თავის რომანში ბივრიტ-ბივრილის თვალს აღიქვამს, როგორც ნინოსთვის საძულველი კერპის მხედველობით ორგანოს და წარმართული რწმენის სიმბოლოს. ავტორმა ბივრიტი ბივრილიონის სისხლისფერი თვალებით შეცვალა (ალბათ შთაბეჭდილების გამძაფრების მიზნით), რაც მისი მხატვრული ამოცანითაა განპირობებული: „მიმოდიოდნენ მთის მწვერვალზე ცეცხლის ბირთვები. უცბად ქრებოდნენ, მეტისმეტად ანათებდნენ სიბნელეში არმაზის თვალნი". მისი მრისხანება კი გამოწვეული იყო ჯვრის ქადაგთა „ძნელი სიტყვებით".

3. ბარნოვი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს არმაზის თვალთა თვისებებს, რომელთათვის დამახასიათებელი არაა უძრაობა და ბრწყინვალედ ცივი მზერა (ეპიფანე კვიპრელის მიერ აღწერილ ბივრილიონში კი წყლის ჭავლის მიმოქცევის მსგავსად, „სიცოცხლის წყალი" ლივლივებს). სულში „ხედვათა ისრების" გამჭოლ ბივრილიონის თვალებში დაჟი-

ნებით მზერა ნინოს ძალას აღემატება: „ლამის გამტეხოს ამ კერპის თვალმა“, — ამბობს იგი და ამ თვალებს ყოველი დაი ფარულის „გამომაძიებელი“ და ეულთამხილავი სატანის ჯოჯოხეთურ თვალებად აღიქვამს.

რომანში ნინო, უპირველეს ყოვლისა, ებრძვის არმაზის თვალებს, რადგან მათში წარმართობის შესაზარ სახეს, ძალასა და ბოროტებას გრძნობს. ამიტომ ნინოს მიზანი და ქადილი ერთია: „დადგება ჟამი, ჩემის ხელით აგმოგწოდა თვალნი საზარნი“, — ამბობს იგი.

კერპთა მსხვრევის შემდეგ თავისი წადილი აისრულა ნინომ და დაცვივნულნი თვალნი „ამოსწოდა“ შუბლგახეთქილ არმაზს. ამ შესაზარი შესახედაობის, არმაზის გაღვიძებული თვალების შემუსვრა მხოლოდ და მხოლოდ მისი მტრის ფიზიკურ ძალას შეეძლო. ნინომაც დაანარცხა ტრაპეზის ქვას და დაანაჭუჭა არმაზის ბივრილიონის თვალები, რომელნიც მწერალს გააზრებული აქვს არა როგორც სიწმინდის, ჭეშმარიტების, არამედ როგორც ბოროტების, ჯოჯოხეთისა და სატანის სიმბოლო.

„არმაზის მსხვრევაში“ კერპის თვალ-ბუდეში ჩამჯდარ ძვირფას ქვათა ბარნოვისეული გააზრება რადიკალურად განსხვავდება „ნინოს ცხოვრების“ შატბერდულ-ჭელიშური რედაქციისაგან, მაგრამ მათი ძირითადი სტრუქტურული მოდელი საერთოა: არმაზში განივთებული ბივრიტ-ბივრილი; კერპის მსხვრევის შემდეგ მისი უვნებლად გადარჩენა და ნინოს მიერ თვალი პატიოსნის პოვნა. სწორედ ეს მოვლენებია განმსაზღვრელი და ბივრიტის სიმბოლური სახის პარადიგმულობის დამამტკიცებელი.

საინტერესოა თვალი პატიოსნის სიმბოლური გააზრება გურამ დოჩანაშვილის რომანში „სამოსელი პირველი“. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ არსებობს გარკვეული ურთიერთკავშირი არმაზის ბივრიტ-ბივრილის პარადიგმულ სახესა და გურამ დოჩანაშვილის თხზულების სიმბოლო — ამეთვისტოს შორის.

რომანის ფაბულად გამოყენებულია სახარების ერთ-ერთი ეპიზოდი, კერძოდ, „ძე შეცდომილის“ იგავი, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ ნაწარმოებში სამოსელი პირველი (რომელ-

საც მამა გადასცემს შვილს) პატიოსანი თვლებით არის შემკული. საფიქრებელია, რომ ამ მხატვრული სახის წანამძღვრები დაიძებნოს ძველი აღთქმის წიგნში „გამოსლვაია", სადაც მღვდელმთავარ აჰრონის სამოსი დამშვენებული იყო 12 პატიოსანი თვლით (ისრაელის 12 ძის შესაბამისად). აჰრონმა თავისი უწმინდესი სამოსი ძვირფას თვლებთან ერთად თავის ძეს გადასცა მემკვიდრეობით.

გ. დოჩანაშვილის რომანშიც სამოსელი შემკულია ამდენივე პატიოსანი თვლით, რომელნიც ადამიანთა სულის გამომხატველნი არიან. როდესაც სამოსელი დაიწვა, სხვა ქვათა შორის გადარჩა მხოლოდ ერთადერთი ქვა - ამეთვისტო (როგორც ბივრიტ-ბივრილი ელვის ტეხისაგან კერპთა მსხვრევის დროს): „და მხოლოდ ერთ ქვას — დიდ ამეთვისტოს ვერ ედებოდა მრისხანე როკვით შეპოტინებული ცეცხლი".

ამ თვლის განსაკუთრებული მნიშვნელობის შესახებ რომანის დასაწყისშივეა მითითებული. სამოსელი პირველის ნახვისას დომენიკოს მამა სხვა თვალთა შორის გამოყოფს ამეთვისტოს და თავის წილ სითბოს მას გადასცემს: „ყოველ ქვას უბაცდებოდა თამამი კაშკაში და მხოლოდ დიდი ამეთვისტო გრძნობდა ხელისგულის სითბოს".

დიდ სტიქიონს გადარჩენილი ამეთვისტო — „ცეცხლმოუდები, მეუფიანი, ანა-მარიას მოციაგე ქვა" — დომენიკოსთვის მუდმივად თანხმლებ თილისმად იქცა. დომენიკო ფლობს სითბოთი დატვირთულ ქვას ამეთვისტოს, როგორც მამის წინაშე ცოდვების მონანიების საფასურს — ისე, ვით წარმართი მირიანი თავისი მომავალი სულიერი დედის — ნინოს — მიმართ ბივრიტის მეშვეობით აცნობიერებს ქრისტეს მიმტევებლობის ძალას. დომენიკო ღირსი ხდება ანა-მარიას სულის თანაზიარობისა და ამეთვისტოს ტარებისა, რადგან მისი სული კათარზისგანვლილია. მირიანი და მისი სამეფოს მკვიდრნი კი ბივრიტის საშუალებით უნდა ამოვიდნენ ბნელიდან და ეზიარონ ზეციურ ნათელს.

თვალი პატიოსანი უვნებელი გადარჩა, როგორც სიმბოლო ანა-მარიას მშვენიერი სულისა. აკაკი ბაქრაძის აზრით, ანა-მარია სულიერი ცხოვრების, საერთოდ, სულიერების სახის აღმნიშვნელია. გარდა ამისა, ჩვენი აზრით, ავტორმა ამე-

თვისტო დიდი ადამიანური სითბოთი დამუხტა და მით მარადიული, „დედამიწის მამოძრავებელი“, ადამიანური სიყვარული გაანივთა მასში.

ნაწარმოების მიხედვით, ამეთვისტო სულიერების გამომხატვრული და დიდი ადამიანური სითბოს შემნახველი ქვაა, ვითარცა იაკობის უწმინდესი ძის — იოსების — ქვა ბივრილი. ორთავე ქვის — ამეთვისტოსა და ბივრილის — სიწმინდე ქალთა — ანა-მარიასა და წმინდა ნინოს — სახესთანაა დაკავშირებული.

თუ უცხოური ლიტერატურის მასალასაც მოვიშველიებთ, ბივრიტ-ბივრილის პარალელი იძებნება ოსკარ უაილდის ზღაპარში „ბედნიერი უფლისწული“, სადაც კერპის თვალებს სხვაგვარი შინაარსობრივი დატვირთვა აქვს, თუმც ძვირფასი ქვების, ვითარცა სიმბოლოს ფუნქცია, მსგავს თვალსაზრისს შეიცავს.

კერპადქცეულმა ბედნიერმა უფლისწულმა საფირონის თვალები გაიღო უპოვარი და უბედური ხალხისათვის. მათ ვერ დააფასეს პრინცის მიერ გაცემული უჩინარი სიკეთე და ზურგი აქციეს დაგლახაკებულ კერპს. ბედნიერმა უფლისწულმა საკუთარი სიბნელის გზით სხვა გაანათა და ხალხს მიანიჭა ბედნიერება, როგორც თავისი წარსული უზრუნველი ცხოვრების საჩღაური. უფლისწულს თვალებად და გულისთქმის შემსრულებლად მეგობარი მერცხალი ექცა. ცეცხლით შემუსრული კერპისაგან გადარჩენილი ერთადერთი გაუცემელი განძი — გული და თვალები (მერცხლის სახით) — სამუდამო ნათელში დამკვიდრდა.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ბივრიტ-ბივრილის ძვირფასი ქვის არქეტიპულობა დადასტურებულია. ამ პარადიგმულ სახეს თავისებური სიმბოლური მნიშვნელობა აქვს. პირველსახის მხატვრული პოტენციალის ანალიზი, განსაკუთრებით ახალი თვისებების გათვალისწინებით, პარადიგმის შინაგანი არსის შეცნობის საშუალებას იძლევა. მხატვრული სახის ამგვარი კვლევა კი მხატვრული აზროვნების ცალკეული თავისებურების წარმოჩენის საფუძველს ქმნის, რასაც ეროვნული კულტურის შესწავლის დროს არსებითი მნიშვნელობა აქვს.